

SLOVENSKI PRAVNIK

Leto XLIII.

Ljubljana, 1929.

Št. 9.—10.

Naloge moderne rimskopravne vede s posebnim ozirom na razvoj rimskega prava.

Docent dr. Korošec Viktor.

(Konec)

IV. Klasična doba.

Klasična doba rimskega prava traja od Avgusta do Dioklecijana ter tako obsega razdobje principata. Ob njenem pričetku prihajata za razvoj prava v poštev še ljudska zakonodaja in pretorjev edikt. Zlasti za Avgustovega principata sklenejo ljudske skupščine več tudi za zasebno pravo važnih zakonov (*lex Julia de maritandis ordinibus*, *Papia Poppaea*, *Fufia Caninia*, *Aelia Sentia*). Toda ta način zakonodaje je le še zunanja civilna oblika, ki se je Avgust in prvi njegovi nasledniki poslužujejo, da uveljavljajo svoje reforme. Rimsko prebivalstvo — ker le ono je praktično prišlo za glasovanje v poštev — ni imelo tedaj več potrebne npravne kvalifikacije za zakonodajca; komicijalna zakonodaja se je bila preživela in je sama po sebi prestala. Nekoliko večjo življenjsko silo je kazal pretorski edikt. Ko pa je prešla pod Tiberijem tudi volitev pretorja na senat, je bilo pretorjevo samostojno udeleževanje vedno bolj omejeno. Zato je bila povsem smotrena odredba cesarja Hadrijana, ki je poveril Salviju Julijanu, najodličnejšemu juristu svoje dobe, nalogo, naj edikt uredi — pretorjeve reforme so zadobile s tem svojo končno obliko (*edictum perpetuum*). Novi činitelji pridejo za pravni razvoj v poštev: senat, cesar in pravniki. Preden pa spregovorimo o njihovem pomenu, si hočemo v par potezah ogledati gospodarsko in politično ozadje klasične dobe.

Principat¹ je zagotovil rimskemu imperiju v notranjosti mir in s tem omogočil predvsem živahen razvoj notranje trgovine, ki je v tem času velevažen vir blagostanja.² Gospodarstvo ima izrazit plutokratičen značaj; gospodarska vloga bankirstva je zelo velika.³ Dočim se obrti zelo diferencirajo in specializirajo,⁴ je položaj kmetskega stanu slab. V Italiji se na veleposestvih (*latifundia*) uvaja nov način gospodarstva: na mesto sužnjev stopajo zakupniki, koloni; svobodni kmetje postanejo najprej gospodarsko, v bizantinski dobi pa tudi pravno navezani na gospodarjevo zemljo.⁵

Gospodarski in politični položaj provinc pa se pod principatom zelo izboljša. Dočim so bile v republikanski dobi le predmet eksploatacije, postajajo sedaj vedno bolj ravnopravne z Italijo.⁶ Rimsko prebivalstvo prejema sicer še vedno na račun provinc žito — razdeljevanje se kesneje celo razširi na olje, meso in vino⁷ — Italija uživa še vedno pomembne davčne privilegije, toda stališče provinc je že povsem drugačno. Rimski državljani iz provinc zasedajo cesarski prestol; meščanstvo malih mest, ki imajo rimsko državljanstvo, je sedaj prav tako državotvorni činitelj kakor rimska nobiliteta. Staro

¹ Za gospodarsko stanje principatske dobe je uporabljena sledeča literatura: M. Rostovtzeff, *The social and economic history of the Roman empire*, Oxford 1926; Kromayer, *Staat und Gesellschaft der Römer*, v *Kultur der Gegenwart*, II, IV, 1, str. 306 ss.; Schönbauer, *Untersuchungen zum römischen Staats- und Wirtschaftsrecht*, I, *Wesen und Ursprung des röm. Prinzipats*, v *SZ* 47, str. 264 ss.; prim. tudi Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, I, Berlin 1924; II, 1, Berlin 1926; E. Stein, *Geschichte des spätrömischen Reiches*, I, Wien 1928, str. 1—93 (za kesnejšo principatsko dobo). — Pravkar izišlega dela Lujo Brentano, *Das Wirtschaftsleben der antiken Welt*, Jena 1929, zlasti str. 84 ss. (rimsko narodno gospodarstvo), 153 ss. (nar. gospodarstvo v severnih rimskih provincah), 189 ss. (bizantinsko nar. gospodarstvo) tudi pri korekturi nisem mogel več uporabljati.

² Rostovtzeff, o. c., str. 161, 145, 148; Kromayer, *Staat und Gesellschaft*, str. 340 ss.

³ Rostovtzeff, o. c., str. 169.

⁴ Rostovtzeff, o. c., str. 161; Kromayer, o. c., str. 339.

⁵ Rostovtzeff, o. c., str. 191 s., 95; Kromayer, o. c., str. 333 ss.

⁶ Rostovtzeff, o. c., str. 49, 91 ss, 183 ter passim.

⁷ Stein, o. c., str. 64.

rimsko plemstvo je po večini izumrlo, novo se ima v veliki meri zahvaliti cesarju za svoj položaj; še bolj pa velja to za viteštvo, ki številčno zelo naraste.⁸

Kakor med kmetijami veleposestva, tako prevladujejo v plutokraciji velika bogastva, ki tvorijo nepremostljivo nasprotje napram prav tako ekstremnemu uboštvu. Plutokracija gospoduje tudi v provincah, kjer ima zlasti mestno samoupravo — koje funkcije so nehonorirane in celo združene z velikimi izdatki — povsem v svojih rokah.⁹

Postanka in razvoja principata¹⁰ se bomo dotaknili le, kolikor je potrebno za umevanje razvoja zasebnega prava. Državljanke vojne v zadnjem stoletju republike so jasno pokazale, da potrebuje Rim močne osrednje oblasti, ki mu bo zagotovila mir v notranjosti, organizirala novo svetovno državo in skrbela za njeno zunanjo varnost. Oktavijan, fini poznavalec rimske duše, je uvidel, da rimski narod nima več potrebnih notranjih sil, da bi mogel sam vdahniti republiki novo, zdravo življenje, hkrati pa se je zavedal, da je stara republikanska miselnost še vedno tako močna, da bi preprečila direkten poskus uvesti monarhijo. Zato kažejo vse njegove reforme veliko prizadevanje, da se najdalekosežnejše izpremembe uveljavljajo v starih civilnih oblikah.¹¹ Ko odloži

⁸ Rostovtzeff, o. c., 99, 177; Kübler, str. 197; Kromayer, o. c., str. 345 s.

⁹ Rostovtzeff, o. c., 176. — Municipalni funkcionarji so vršili svoje funkcije nele brezplačno, temveč so bili običajnopravno zavezani, da so sami financirali ljudske veselice (*ludi*), gradili javne zgradbe in vplačali določeno vsoto v občinsko blagajno. Vse to je izigralo vso politično moč v občini nujno v roke plutokracije. — Prim. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III, str. 453 s.; Marquardt, *Römische Staatsverwaltung* I. B., 2. izd., Leipzig 1881, str. 180 ss.

¹⁰ Prim. iz najnovejše literature zlasti: Kromayer, *Die rechtliche Begründung des Principats*, Marburg 1888; O. Th. Schulz, *Das Wesen des röm. Kaisertums der ersten zwei Jahrhunderte*, Paderborn 1916, (k temu Kromayerjeva vobče pritrdilna ocena v SZ 37, str. 344 ss); Schönbauer, o. c., v SZ 47, str. 264 ss.; L. Homo, *Les institutions politiques Romaines; de la cité à l'état*, Paris 1927, str. 243 ss.; Kübler, str. 198 ss.

¹¹ Pregnantno označuje Avgusta Kromayer v SZ 37, str. 347: »... Begründer des Prinzipats, der ein Monarch sein und ein Republikaner heißen wollte.«

v senatovi seji dne 13. januarja 27 pr. Kr. svojo izredno oblast, je stara *res publica* na videz povsem obnovljena,¹² naziv »Augustus«, ki mu ga senat kesneje podeli, ne znači sam na sebi ničesar neustavnega. Važnejše pa je, da hkrati sprejme na senatovo prošnjo princeps v svojo upravo Galijo, Španijo in Sirijo¹³ — province, v katerih so bile nameščene takrat skoro vse rimske legije. Ko po l. 23 pr. Kr. Avgust — z redkimi izjemami — tudi konzulata več ne sprejme in vedno odklanja ponujano mu diktaturo,¹⁴ tedaj je po svojem izvoru najbolj demokratična *tribunicia potestas* oni plašč, ki obdaja dejanskega likvidatorja republike s civilno sakrosanktnostjo.¹⁵ Žal, da tu ne moremo podrobno zasledovati, kako Avgust s prevzemanjem poslov, ki so se zdeli le kot breme (n. pr. *cura annonae*, skrb za požarno brambo i. dr.), združuje *per consensum universorum* vedno večjo oblast v svojih rokah. Oborožena sila — v Rimu pretorijanci, v provincah legije — postane pa važen, v kesnejši dobi jako nevaren garant novega ustavnega stanja.

Pravno pa temelji principat povsem na republikanskih osnovah; princepsova »*auctoritas*« presega ostale.¹⁶ Razum-

¹² Prim. Monumentum Ancyranum, kjer izjavlja Avgust (VI, 34): *In consulatu sexto et septimo, bella ubi civilia extinxeram per consensum universorum potitus rerum omnium, rem publicam ex mea potestate in senatus populique Romani arbitrium transtuli.* — Monumentum Ancyranum citiram po Diehl, *Res gestae divi Augusti*, 4. izd., Bonn 1925.

¹³ Egipet je bil preko princepsa v personalni uniji z rimsko državo. Prim. tudi Monum. Ancyr. V, 27: *Aegyptum imperio populi Romani adieci.*

¹⁴ Mon. Ancyr. I, 5: *Dictaturam et apsentem et praesentem mihi datam ab universo populo et senatu M. Marcello et L. Arruntio consulibus non accepi.* — Nadaljne citate prim. pri Schönbauerju, SZ 47, str. 279 op. 4.

¹⁵ Koliko važnost je Avgust polagal na to svojo funkcijo, kaže okolnost, da je datiral različne svoje odloke po letih tribunske oblasti (*tribunicia potestate* II, III). Prim. Dessau, *Geschichte der röm. Kaiserzeit* I, str. 52; v. Premmerstein, *Die fünf neu aufgefundenen Edikte des Augustus aus Kyrene*, v SZ 48, str. 422 (celo pred datiranjem po imperatorskem naslovu), 424, 426 (bis), 428; Stroux-Wenger, *Die Augustus-Inschrift auf dem Marktplatz von Kyrene*, Abh. d. Bayerischen Akad. der Wiss., XXXIV, 2, München 1928, zlasti str. 61 ss.

¹⁶ Lepo izraža to Avgust v Mon. Ancyr. VI, 34: *Post id tempus omnibus auctoritate praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam qui*

ljivo je, da se morajo ponesrečiti vsi poskusi teorije, ki hočejo v eni ali drugi obliki shematizirati Avgustovo reformo.¹⁷ Ta je že v svoji zamisli taka in po spretni Avgustovi roki tudi tako izvedena, da skrbno varuje zunanje republikanske oblike, ustvarja pa dejansko monarhijo.

Temeljna misel Avgustove reforme je delitev oblasti med senatom in princepsom. Komiciji so bili povsem nesposobni, da vrše funkcije nekdanjih ljudskih skupščin in zato jih je bilo mogoče mirno izločiti iz državnega organizma. Njihove funkcije, ki so bile predvsem civilnega značaja (volitev uradnikov, zakonodaja), preidejo na senat.

Senatovi sklepi postanejo v tej dobi pravni vir (*senatus consulta*). Od Hadrijana dalje pa so tudi oni le sredstvo in zakonita oblika, v kateri prihaja cesarjeva zakonodajna volja do veljave (*oratio principis*).¹⁸

Princeps si ne lasti zakonodajne oblasti. Tudi njegovi edikti nimajo za zasebno pravo velikega pomena, princepsova *auctoritas* pa pripomore često pravnim načelom, ki so izraženi v njegovih konkretnih razsodbah (*decreta*) ali v odgovorih na stavljena pravna vprašanja (*rescripta*) do občne veljave. Ako upoštevamo celó še *mandata*, princepsova navodila podrejenim uradnikom in provincijalnim namestnikom, je vendar celotni pomen principata za zasebnopravni razvoj sekundaren.

Višek svojega razvoja pa doseže rimsko pravo v spisih pravnikov-klasikov. Početki znanstvene jurisprudence segajo — ako ne upoštevamo premalo znanega pontifikalnega delo-

fuertur mihi quoque in magistratu conlegae. (Besedilo dopolnjeno po anti-johenskem fragmentu pri Wengerju, Praetor und Formel, str. 106). — Prim. Wenger, o. c., str. 105 s.; Heinze, Auctoritas, v Hermes 60, str. 348, 355 s.

¹⁷ Do sličnega zaključka prihaja tudi Schönbauer, o. c., v SZ 47, str. 280, ki navaja pregledno dosedanje hipoteze. — Morda ni neumestno opozoriti na sličnost, ki jo opazimo pri moderni angleški ustavi, ki je tudi povsem svojevrstna pravna tvorba.

¹⁸ Izörpno jih našteva Rudolf, Römische Rechtsgeschichte I. B., Leipzig 1857, str. 130 s. Po ena iz Avgustovega in Klavdijevega časa sta javnopravnega značaja, kjer je bila princepsova moč že takrat velika, dočim se zasebnopravni senatovi sklepi šele od Hadrijana dalje prično označevati kot *oratio*.

vanja — do pričetka pretorske dobe in dosežejo s prvim rimskim sistematikom Q. Mucijem Scaevolo († 82 pr. Kr.) že pomembno višino. Ko je z uvedbo principata izgubljala politična karijera vedno bolj na svoji privlačnosti, hkrati pa je pretorjev edikt, ki se je bil že precej ustalil, nudil za obdelavo zelo hvaležno snov, je napočila klasična doba rimskega prava. Med pravniki prvega stoletja dominirajo — slično kakor na prestolu — še Rimljani, dočim so velikani drugega in tretjega stoletja po večini doma iz provinc (Julijan iz Afrike, Papinijan iz Sirije,¹⁹ Ulpijan iz Tira). Prvotna delitev pravnikov v dve šoli: sabinijance in prokulijance, ki je imela predvsem tradicionalen značaj, prestane v drugi polovici drugega stoletja.

V tem okviru se žal ni mogoče količkaj izčrpno baviti s pomenom klasikov za rimsko pravo.²⁰ Njihove zasluge bomo pravilno pojmovali le, ako upoštevamo, da so bili vsaj v enaki meri praktiki kakor teoretiki. Povsem v skladu z rimskim pojmovanjem je njim pravoznanstvo *iuris prudentia* (= *providentia*) in ne *iuris scientia*.²¹ Pravoznanstvo jim je umetnost, kako najti na temelju veljavnih pravnih norm primerno rešitev. Uporabnost pravnih norm ima za klasike daleko večji pomen kakor pa sistematika. Zato se kolikor mogoče varujejo abstraktnih in generalizujočih rešitev, analize splošnih pojmov (pravno opravilo, pogodba i. sl.) ne ljubijo. Njihove rešitve veljajo za posamezni, redno praktični primer, toda formulirane so tako, da popolnoma jasno izražajo tudi pravno načelo, ki ga uveljavljajo, ter razloge, ki so zanj merodajni, ne da bi oboje tudi izrečno formulirale.²² Nesmrtna zasluga klasikov je bila, da so dvignili ogromno bogastvo, ki ga je nakopičil v stoletjih rimski pravniški genij v civilnem in pre-

¹⁹ Kalbovo mnenje, da je Papinijan rodом iz Afrike, smemo smatrati za odklonjeno. Prim. Kübler, str. 276.

²⁰ Prim. zlasti Bruns-Lenel, *Geschichte und Quellen des römischen Rechts*, v Holtzendorff-Kohler, *Enzyklopädie der Rechtswissenschaft*, I. B., 7. izd., 1915, str. 356 ss.

²¹ Wenger, *Von der Staatskunst der Römer*, München 1925, str. 10 s.

²² Prim. Krek, *Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj*, v Zborniku znanstvenih razprav, I, Ljubljana, 1921, str. 133.

torskem pravu. Kulturnemu sodelovanju sinov vsega imperija se je posrečilo oprostiti rimsko pravo ekskluzivne nacionalne miselnosti, uveljaviti v njem tudi norme *iuris gentium* in s tem pripomoči primernosti (*aequitas*) do veljave. Tako je doseglo rimsko pravo ono razvojno višino, v kateri je bilo sposobno, da osvoji svet. Gotovo tudi ni povsem naključno, da je bila veljavnost rimskega prava šele leta 212 po Kr. s Caracalovo konstitucijo²³ razširjena na ves rimski imperij. Kakor je res, da so soodločevali pri tem tudi drugi razlogi, pa je vendar gotovo, da si slične odredbe sto let prej niti misliti ne moremo. Silni razvoj, ki je omogočal unifikacijo v l. 212, pa je zasluga delovanja klasikov.

Na velike zasluge pravnikov za razvoj pretorskega prava smo že opozorili. S svojimi strokovnimi nasveti so si pridobili predklasični pravniki nele primerne avtoritete, temveč tudi precejšnjo popularnost, ki je postala pomembna tudi za morebitno njihovo politično karijero. Jako razumljivo je zaradi tega, da je bilo Avgustu mnogo na tem, da dobi na pravnike vsaj indirektnen vpliv. V to svrho podeljuje princeps najodličnejšim pravnikom pravico, da oddajajo svoja mnenja (*responsa*) o spornih pravnih vprašanjih *ex auctoritate principis*.²⁴ Sodnika početkoma tudi tak odgovor pravno ni vezal, toda dejansko si je le težko misliti, da ne bi bili princepsova in pravnikova *auctoritas* odločilno vplivali na njegovo razsodbo.²⁵ *Ius respondendi* je tako zbližal pravnike s principatom, hkrati pa je povečal tudi njihov ugled. V oddanih pravniških mnenjih (*responsa*) uveljavljena pravna načela so postala splošno ve-

²³ Glede dediticijev prim. Kübler, str. 227; dalje G. Segrè, Di nuovo sull' editto di Caracalla..., v Bull. dell' ist. di dir. romano, 32, str. 191 ss.; G. Segrè, L'editto di Caracalla sulla concessione della cittadinanza Romana, v Studi Perozzi, Palermo 1925, str. 137 ss.

²⁴ Prim. Wenger, Praetor und Formel, str. 101 ss.; Heinze, Auctoritas, v Hermes 60, str. 359.

²⁵ Wlasak, Die klassische Prozeßformel, I, str. 41 ss.; Wenger, Praetor und Formel, str. 103 ss. — Za izraženo naziranje govori tudi okolnost, da bi bilo moči vezati sodnika na *responsum* avtoriziranega jurista le z zakonsko normo. O tem pa ni v vsem sporočilu nobenega sledu. Pač pa je v našem smislu pojmovani privileg povsem v skladu z opreznimi in zmernimi metodami Avgustove politike.

ljavna, odločbe pravnikov pa pravni vir svoje vrste. Tekom nadaljnjega razvoja se je ista pomembnost pripisovala spisom pravnikov, tudi takim, ki niso vsebovali praktičnih odločb.

Tolik ugled in vpliv, ki so ga v najbolj prosvitljeni dobi imeli rimski klasiki, pa popolnoma ustreza poročilom, ki so nam ohranjena o njihovem zasebnem in javnem življenju. Ogromna večina izmed njih so bili možje ravne poti in ne-upogljivega značaja, zares vredni polnega zaupanja. Že v pričetku klasične dobe nam imponira kremeniti Labeon, ki se nam pokaže v tem simpatičnejši luči, ako ga primerjamo z njegovim antipodom, malopomembnim Capitom, Sabin, ubožnega rodu, ohrani vedno smisel za bedne, tudi za čast osvobojencev,²⁶ Cassij je dvakrat pregnan, Taruntenus Paternus ter Papinijan sta obsojena na smrt, Paulus je pregnan od Elagabala, Ulpijana ubijejo pretorijanci. Močna osebnost, ki je pogoj popolnega zaupanja, temeljni kamen rimskopravne miselnosti, se prelepo realizira v možeh, ki so privedli razvoj rimskega prava do viška.

Klasično pravo, vsebovano v spisih klasikov, pa nam je po ogromni večini ohranjeno le v obliki, v kateri so ga Justinijanovi kompilatorji uvrstili v digeste. Tako je najvažnejša naloga moderne romanistike, da rekonstruira zopet čisto klasično pravo predvsem s tem, da v digestah loči klasične sestavine od bizantinskih dodatkov in izprememb (interpolacij). Iskanje interpolacij, znano že v XVI. in XVII. stoletju, se je moglo uspešno razviti šele v najnovejši dobi, ko sta M o m m s e n s svojo odlično izdajo digest ter L e n e l z monumentalnim delom »*Palingenesia iuris civilis*« ustvarila potrebne notranje pogoje, glavna zunanja ovira pa je prenehala z uvedbo nemškega državlanskega zakonika. Tako vidimo, kako skuša v lepem mednarodnem tekmovanju svetovna romanistika določiti obseg interpolacij v digestah in tako izluščiti iz njih kleno klasično jedro. O metodah, kriterijih in uspehih nam v našem okviru žal niti kratko ni mogoče spregovoriti.²⁷

²⁶ Prim. Gai. 2, 154.

²⁷ Prim. Fr. Schulz, Einführung in das Studium der Digesten, Tübingen 1916; E b r a r d, Die Grundsätze der modernen Interpolationen-

Opozoriti pa je treba pri tem na moment nesigurnosti, ki je nujno združen s temi raziskovanji in ki jih lahko marsikdaj izpremeni v pravi pravcati »lov na interpolacije«. ²⁸ Nezanesejivosti filoloških kriterijev itak ni potrebno posebej utemeljevati. Mnogo nevarnejši je pojem »klasično pravo«, ako se pri njem zadostno ne upošteva, da se je pravo zlasti v posameznih pravnih institutih v času od Avgustovega vrstnika Labeona do Ulpijana († 228) razvijalo in da n. pr. vsled tega ni a priori že bizantinski posamezen nazor, ki ga najdemo pri Ulpianu, dočim mu morda Labeon še oporeka; pri tem je tudi upoštevati izkustveno dejstvo, da različnost naziranj v posameznih vprašanih pri različnih juristih tudi za antiko ni ničesar nenavadnega. Premalo se tudi uvažuje možnost, da so zadnji klasiki, že rodом iz vzhoda, po svoji miselnosti kesnejšemu bizantinskemu pojmovanju vendar katerikrat bližji, kakor pa prvi klasiki, ki so pristni Rimljani (Labeon, Cassij i. dr.). Pri tem pa je odločno odkloniti Spenglerjevo ²⁹ naziranje, da bi bilo kesno klasično pravo že zgodnje-arabsko, nerimsko. ³⁰

Navedeni pomisleki pa veljajo le pretiravanjem, dočim nikdo ne more oporekati velikega razmaha in lepih uspehov modernih romantičnih raziskavanj, ki so *κατ' ἐξοχήν* iskanje interpolacij. ^{30a}

forschung, v Zeitschr. f. vergl. Rechtswiss., 36, str. 1 ss.; Bonfante, Le interpolazioni, v Storia del diritto Romano, II, 3. izd., Milano 1923, str. 126 ss. Kratek pregled nudi moj članek, Nove smeri v moderni romanistiki, v Slov. Pravniku, 1926.

²⁸ Prim. Lenel, Interpolationenjagd v SZ 45, str. 17; Lenel, Kritisches und Antikritisches, v SZ 49, str. 1 ss., zlasti str. 19 ss.; Riccobono, Punti di vista critici v Annali Palermo XII (1928), str. 505 ss.

²⁹ Untergang des Abendlandes, II, München 1922, str. 77, 82.

³⁰ Prim. Siber, Römische Rechtsgeschichte, Berlin 1925, str. 58.

^{30a} Pregled vseh doslej domnevanih interpolacij vsebuje Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur, editionem a Ludovico Mitteis inchoatam ab aliis viris doctis perfectam curaverunt Ernestus Levy — Ernestus Rabel, I (za prvih dvajset knjig ter Suppl. I za prvih dvanajst knjig), Weimar 1929. — Koristen pripomoček je tudi zbirka Guarneri Citati, Indice delle parole e frasi ritenute interpolate nel nel Corpus iuris, v Bullettino dell' istituto di diritto romano.

Z navedenimi težavami je v tesni zvezi papirologija.³¹ Ona raziskuje pravo, ki je veljalo v Egiptu od časa Aleksandra Velikega do arabske dobe in po katerem so se sklepali različni pravni posli, o katerih nam poročajo številni papirji in ostraka. Pisani so — kolikor prihajajo za papirologijo³² v poštev — v grškem, le v majhni meri tudi v latinskem jeziku. Koliikor gre za papire pred Caracalovo konstitucijo, spoznavamo iz njih grško-egiptovsko pravo in pravno miselnost. Papiri po 1.212 po Kr., ko velja rimsko pravo tudi v Egiptu, pa kažejo, kako težko je formalna veljavnost rimskega prava prišla tudi v praksi do popolne veljave.³³ Kompromisi, ki so plod boja starega pravnega reda z rimskim, nudijo romanistu dragoocene migljaje za spoznavanje vzhodne miselnosti^{33a} in ga podpirajo pri odkrivanju pošameznih interpolacij.

Tri stoletja je ostal principat v veljavi. V tem času je princepsova moč naraščala, kar se izraža tudi v zasebnopravnem oziru: *extraordinaria cognitio* se vedno bolj uveljavlja in končno povsem izpodrine formularno postopanje, cesarski reskripti postajajo vedno važnejši pravni vir — v Dioklecijanovih³⁴ reskriptih vzcvete zadnje cvetje rimskega pravnega klasicizma.

1923, in razširjeno kot *Indice delle parole, frasi e costrutti, ritenuti indizio di interpolazione nei testi giuridici romani*, Milano 1927.

³¹ Osnovno delo je še vedno *Mitteis-Wilcken, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde*, Leipzig-Berlin, 1912; poleg tega je omeniti P. M. Meyer, *Juristische Papyri*, Berlin 1920; Schubart, *Einführung in die Papyruskunde*, Berlin 1918; jako pregledna je njegova *Papyruskunde v Gercke-Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft*, 9. zv.

³² *Wilcken, Grundzüge* (I, 1), str. 1.

³³ O tem podrobneje *Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht*, Leipzig 1891 — delo, ki je odločilno vplivalo na razvoj papirologije. — Prim. *Taubenschlag, Geschichte der Rezeption des römischen Privatrechts in Aegypten*, v *Studi in onore di P. Bonfante*, I, str. 369—440, Rim 1929.

^{33a} Kot primer, koliko utegne pridobiti romanistika od papirologije, naj navedemo *Arangio-Ruiz, Istituzioni di diritto romano*, 2. izd., Napoli 1927.

³⁴ Pregledno podaja sistem zasebnega prava koncem klasične dobe *Taubenschlag, Das römische Recht zur Zeit Diokletians*, v *Bulletin*

Od Septimija Severa dalje prevladuje tudi v Rimu vedno bolj orientalska miselnost. Meščanstvo postaja napram državi vedno bolj brezbrizno,³⁵ o usodi prestola dejansko odloča armada. Neprestane vojne vedejo koncem tretjega stoletja do hude gospodarske krize, ki pomeni v marsičem povratek k naturalnemu gospodarstvu.³⁶ Maksimiranje cen,³⁷ plačevanje davkov in vojaških mezd v naturalijah³⁸ so jasne priče za takratne težavne gospodarske razmere. Principat Avgustove koncepcije je bil že izrabil svoje življenjske sile, za »nove« Rimljane je postala potrebna druga oblika vladanja — dominat.³⁹

V. BIZANTINSKA DOBA.

Z Dioklecijanom se pričinja absolutna monarhija,¹ ki postane pod Konstantinom tudi dedna. Politična in gospodarska zapuščina principatske dobe ni bila razveseljiva. Gospodarstvo je bilo v razsulu, poslabšani denar je izgubil mnogo na svoji vrednosti, obrestna mera je bila visoka,² drž. uprava neenotna, v različnih teritorijih različna. Ako upoštevamo še velike kulturne in narodnostne razlike med posameznimi deli cesarstva, ni presenetljivo, da so novi organizatorji skušali rešiti vse težave z uvedbo močne, absolutne monarhije. V resnici tudi ni bilo drugih činiteljev, ki bi bili zlasti npravno usposobljeni, da prevzamejo vodstvo države.

Vzor za novo ureditev je bila perzijska despotija Sasanidov, ki so l. 226 po Kr. stopili na mesto partiških Arsacidov. *International de l'Académie Polonaise des Sciences et Lettres, Krakov, 1925, str. 142 ss.*

³⁵ Stein, *Geschichte des spätrömischen Reiches*, I, str. 24.

³⁶ Stein, o. c., str. 21.

³⁷ Dioklecijanov edikt iz l. 301. po Kr.

³⁸ Stein, o. c., str. 61 s.

³⁹ Prim. O. Th. Schulz, *Vom Prinzipat zum Dominat*, Paderborn 1919; Stein, o. c., zlasti str. 1—93; Rostovtzeff, *The social and economic history*, str. 416—487; Homo, *Les institutions politiques Romaines*, str. 288 ss., 333 ss.

¹ Glede literature prim. zadnjo opombo prejšnjega odstavka, vrh tega naj navedemo tudi Heisenberg, *Staat und Gesellschaft des byzantinischen Reiches*, v *Kultur und Gegenwart*, II, IV, 1, Leipzig-Berlin 1923, 2. izd., str. 364 ss.

² Rostovtzeff, o. c., str. 419, 421.

dov.³ Že Dioklecijan in Galerij uvedeta perzijski dvorni ceremonijel,⁴ kmalu sledita diadem in proskineza — jasni simptomi novega razvoja. Vsa oblast, tudi zakonodajna, je odsej združena v cesarjevih rokah.

Vsa država se organizira enotno. Senatu odvzame Dioklecijan upravo (senatskih) provinc,⁵ zgodovinsko nastale razlike med posameznimi deli države vedno bolj izginjajo. Mestne samouprave niso z novim režimom združljive, zato tudi nje nadzira po svojih organih (*curatores*).⁶ Nujno pa postane v novih razmerah birokracija velevažen činitelj. Njena moč je zlasti v zapadnem cesarstvu tako velika, da preprečuje⁷ izvršitev mnogih socialnopolitično⁸ važnih zakonov.

Državna uprava temelji finančno na pristojbinskem načelu (športule).⁹ Vobče je zlasti v provincah zelo koruptna, kar kaže najbolj okolnost, da se smatra državna služba kot najboljša prilika za obogatjenje.¹⁰

Za novi režim ni prikladen Rim s svojo tradicijo; težišče države se prenese na vzhod, v Carigrad.

Kmetski stan je tudi v tem času izmed vseh številčno najvažnejši, toda v ogromni večini ga tvorijo le koloni, vezani na svoj poklic in svojo grudo.¹¹ Dednost se uveljavlja ved-

³ Stein, o. c., str. 7 s.; Homo, o. c., str. 334 ss.

⁴ Stein, o. c., str. 8, 102.

⁵ Stein, o. c., str. 102.

⁶ Stein, o. c., str. 70 s.; Kübler, str. 337.

⁷ Prim. Stein, o. c., str. 504 s., 508, 556.

⁸ Prim. glede socialnopolitičnih tendenc v rimskem pravu Krek, Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj, v Zborniku znanstvenih razprav, I, str. 133 ss.; Pfaff, Über den rechtlichen Schutz des wirtschaftlich Schwächeren in der römischen Kaisergesetzgebung, Weimar 1897. — V zvezi z načelom, da nalaga lastnina dolžnosti napram splošnosti, ki je sprejeto v moderne ustave, je zanimivo opozoriti, da izraža isto misel že Justinijan v Inst. 1, 8, 2: *expedit enim rei publicae, ne quis re sua male utatur*. (Prim. tudi Wenger, Der heutige Stand der röm. Rechtswissenschaft, str. 13 in op. 22.) Prim. dalje n. pr. D 39, 3, 1, 12; D 6, 1, 38.

⁹ Stein, o. c., str. 23 s., 69.

¹⁰ Prim. Rostovtzeff, o. c., str. 475; Stein, o. c., str. 276 s., 302 in passim.

¹¹ Stein, o. c., str. 302; Rostovtzeff, o. c., str. 472.

no bolj tudi pri drugih poklicih: obrtnikih, vojakih, dekurijskih.¹² Dejansko, dasi ne pravno, je tudi uradniški poklic deden¹³. Vse to vodi do postanka kast, ki se celo po nazivih: *perfectissimus, clarissimus, spectabilis, illustris* itd., natančno razlikujejo med seboj.

Srednjega stanu primanjkuje, vsled česar si stojita veliko uboštvo in silno bogastvo grozeče nasproti.¹⁴ Vpliv plutokracije in veleposestva (*potentes*) se občuti v vsem javnem življenju. Kazensko pravo razlikuje med *honestiores* in *humiliores* (*plebeii, tenuiores*),¹⁵ iz raznih cesarskih konstitucij¹⁶ pa smemo indirektno sklepati, da je imel neimoviti le malo upanja, da bo pred sodiščem prišel do svoje pravice napram nasprotniku — mogočnjaku. Prav to nam potrjuje tudi dejstvo, da je mnogo svobodnih ljudi v tem času zamenjalo svojo svobodo z zaščito in varstvom (*patrocinium*),¹⁷ ki jim ga je nudil mogočnjak. Ako upoštevamo, da so zlasti na zapadu bogati zasebniki (n. pr. Stilicho) imeli tudi lastne oborožene čete (*bucellarii*),¹⁸ nam bo njihov vsestranski vpliv lažje razumljiv. Priznati je treba, da so posamezni cesarji že iz fiskaličnih razlogov skušali ščititi tlačeni narod. Temu cilju je bil namenjen institut zaščitnika revnih slojev *defensor civitatis* (ἐκδιχοϛ),¹⁹ ki naj bi zastopal njihove interese napram mogočnim. Ker pa je po večini manjkalo osebnosti, ki bi hotele in mogle uspešno vršiti izredno težko funkcijo, je tudi to stremljenje ostalo brez trajnega uspeha.

¹² Prim. Kübler, Decurio, s. v. v Pauly-Wissowa, RE; Kübler, str. 341 ss.

¹³ Rostovtzeff, o. c., str. 473.

¹⁴ Prim. Rostovtzeff, o. c., str. 477 s.; Stein, o. c., str. 365, 504, op. 5. 509 in passim.

¹⁵ Prim. Mommsen, Römisches Strafrecht, Leipzig 1899, str. 245, 1035; Stein, o. c., str. 44 ss.

¹⁶ N. pr.: C 2, 13, ll. 1 in 2; C 2, 14, 1.

¹⁷ Stein, o. c., str. 20, 506 s.; Kübler, 340.

¹⁸ Stein, o. c., str. 365.

¹⁹ Seeck, Defensor civitatis, s. v., v Pauly-Wissowa, RE; Stein, o. c., str. 277 s.

Vendar pa se je ohranila v narodu živa zavest na slavno preteklost, kar kaže že okolnost, da se povsem drug narod v Bizancu naziva še vedno Ρωμαῖοι in ne Ἕλληνας.²⁰

Vse novo pravo je sedaj cesarsko pravo (*leges* v nasprotju z dotedanjim *ius*). *Ius respondendi* se v dobi dominata več ne podeljuje,^{20a} odlični položaj avtoriziranih juristov ni v duhu novega režima.

Na cesarsko zakonodajo vplivata dva nova činitelja: krščanstvo in orient. Pod vplivom prvega²¹ se polagoma omilijo nekatere klasične ostrine, naziranje o zakonu (*matrimonium*) in rodbini se v marsičem izpremeni, zaščita slabotnih v državi kakor tudi v rodbini se poveča. Orientalaska miselnost uvede v zakonodajo dolgovezen, nejasen slog, preobložen s titulaturami in bizantinizmi, kazensko pravo postane mnogo krutejše.

Pomembnih pravnikov v tej dobi ni; velike duhove pritegne v veliki meri teologija v svoj krog. Zbirke klasičnega prava so več ali manj mehanične kompilacije (*Fragmenta Vaticana*, *Collatio*, *Consultatio*). Toda one že vsebujejo tudi cesarsko pravo, obe zasebni zbirki iz Dioklecijanove dobe (*Codex Hermogenianus* in *Gregorianus*) pa sta namenjeni le cesarskemu pravu.

Razveseljiv pojav te dobe so pravne šole, med njimi najpomembnejša v Beritu.²²

V klasični dobi je doseglo rimsko pravo višek svojega notranjega razvoja, manjkala pa mu je še zunanja oblika, v kateri bi moglo postati skupna svojina kulturnega sveta. Obseženo v spisih klasikov je bilo težko dostopno²³ in premalo pregledno; še večje težave so nastale, čim so glede istega

²⁰ Heisenberg, Staat und Gesellschaft des byzantinischen Reiches, str. 365.

^{20a} C 1, 14, 1 (Konstantin I. 316): *Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere.*

²¹ Prim. Bruns-Lenel, Geschichte und Quellen des römischen Rechts, str. 375.

²² Prim. Collinet, Histoire de l'école de droit de Beyrouth, Paris 1925; Collinet, Les preuves directes de l'influence de l'enseignement de Beyrouth sur la codification de Justinien, Liège 1927.

²³ Prim. konstitucijo Tanta, § 13.

vprašanja razni klasiki — če predklasičnih juristov niti ne upoštevamo — imeli različno naziranje. Kako neprijetno je bilo takratni praksi že razlikovanje med civilnim in honorarnim pravom, sklepamo lahko iz primeroma zgodnjih poskusov klasikov (prim. n. pr. Celzove in Julijanove digeste), da v istem delu obravnavajo obe pravni masi. Prav tako nam kažejo obsežna dela zadnjih velikih klasikov, Pavla in Ulpijana, stremljenje, zbrati vse veljavne civilne odn. honorarne pravne norme.

Prizadevanja cesarja Teodozija II. nam pričajo, da se je že začetkom petega stoletja na Vzhodu živo občutila potreba po uradni zbirki veljavnega prava. Dočim prvi, precej široko zasnovani kodifikacijski načrt iz l. 429 ni uspel, je zbral Teodozij II. l. 438 v posebnem zakoniku (*codex Theodosianus*) vsaj veljavno cesarsko pravo, nastalo od Konstantina dalje. Uporabljanje klasičnih spisov pri sodiščih pa je skušal urediti z zakonom o navajanju (l. 426), ko je vkljub mnogim pomanjkljivostim vendar podal določene smernice in s tem pospeševal stalnost pravosodstva.

Ko pa so pričetkom šestega stoletja v novih germanskih državah na zapadu nastale uradne zbirke rimskega prava (*lex Romana Wisigothorum*, *lex Romana Burgundionum*, *edictum Theodorici*), je zahteval že prestiž Bizanca,²⁴ da kodificira rimsko pravo. Justinijan, nekdanji kmetski sin, doma iz Tavrezija pri Skoplju, temeljito izobražen, je rešil težavno nalogo izredno hitro. Da je imel že gotov načrt za svoje delo, ko je postal cesar, je več kot verjetno.²⁵ Najprej je zbral cesar-

²⁴ Do tega, tudi po mojem mnenju pravilnega zaključka prihaja Relja Popović, Neka pitanja iz Justinijanove kodifikacije (v Arhivu za pravne i društvene nauke. knj. XVI), Beograd 1928, sep. odt. str. 6. — Navedena lepa študija kaže, koliko zanimivih vprašanj hrani še vedno Justinijanova kodifikacija.

²⁵ V tem oziru se ne strinjam s Popovićem, o. c., str. 8 ss. — Hitro postopanje pri zakonodajnem delu — v sedmem mesecu svoje vlade odredi Justinijan že kodifikacijo cesarskega prava — kaže na to, da je imel že ob nastopu svoje vlade določen načrt. Da že takoj začetkoma ne napoveduje zbirke klasičnega prava, bo morda razumljivo, ako pomislimo, da je bil uspeh take naloge več kakor dvomljiv; neuspeh Teodozija II. glede načrta iz l. 429 je gotovo svaril pred objavljenjem daljnosežnih

sko pravo in ga l. 529 objavil kot *Codex Iustinianus*. Nato se je lotil gigantskega dela, da zbere spise klasičnih juristov in iz njih sestavi zakonik — digeste. Nam se zdi to ravnanje ne- navadno; toda ako se spomnimo, da so tedaj često podirali antične stavbe, da so iz njih dobili gradivo za nove,²⁶ pa je Justinijanovo postopanje povsem v skladu z metodami takratne dobe. Tedanji generaciji je manjkalo lastne ustvarja- joče sile, juristično je niti zdaleka ni mogoče vzporejati s kla- sičnimi velikani — presegala pa jih je po svojem organizator- nem talentu, po svoji sistematiki, dočim je bilo starim Rim- ljanom vprav shematiziranje in kategoriziranje vobče tuje.²⁷ Več interpolacij,²⁸ ki jih je v digestah izvršila Tribonijanova komisija, ima v njihovih klasifikacijskih težnjah (kompleto- maniji²⁹) svoj zadnji vzrok. Bajno hitro je bilo dovršeno ogrom- no delo, ki je sprejelo za svojo osnovo zadnji (Ulpijanovo in Paulovo) obdelavi rimskega prava. Leta 533 objavi Justinijan digeste, potem ko je bil par tednov prej že objavil institucije, ki so hkrati učbenik in zakon. V zvezi z dosedanjim delom je postala potrebna revizija zakonika iz l. 529, ki je bil tako

zakonodajnih programov, kojih neuresničenje bi prestižu mlade dinastije utegnilo zelo škodovati. Da ni manjkalo tudi pesimističnih glasov o uspehu, zlasti pa o času dovršitve, razvidimo iz konstitucije Tanta, § 12: ... *quae ut primum separari coepit, neque in totum decennium compleri sperabatur.*

²⁶ Stein, o. c. str. 558.

²⁷ Opozorimo naj le na pestro raznolikost mednarodnih pogodb, ki jih je stari Rim sklepal z različnimi mesti (*amicitia, foedus aequum, foedus iniquum, deditio*, i. dr.). — Prim. Wenger, *Das Recht der Griechen und Römer*, str. 156; Kübler, str. 111; Neumann, s. v. *foedus*, v Pauly-Wissowa, RE.

²⁸ N. pr. trodelba: *actiones rei persecutoriae*, »*poenales*« in *mixtae* (zadnja vrsta je interpolirana); po klasičnem pravu so bile le zemljiške služnosti »*servitutes*«, Tribonijan pa razširi pojem tudi na osebne služnosti. — Glede »*actiones mixtae*« prim. Cuq, *Les institutions juridiques des Romains*, II, Paris 1908, str. 871; Isti, *Manuel des institutions juridiques des Romains*, Paris 1917, str. 825; Audibert, v *Nouv. Revue Historique*, 28 (1904), str. 694; Albertario, v *Bullettino dell' istituto di diritto romano*, 26 (1923), str. 95 ss. — Glede *servitut prim.* Longo, v *Bullettino del' istit. di dir. rom.*, 11 (1898), str. 281 ss.

²⁹ Izraz je Ermánov: Siber, *Römische Rechtsgeschichte*, str. 71.

leta 534 vnovič publiciran. Kodifikacija rimskega prava je bila s tem končana. Epohalno delo, ki ga je v osmih letih svojega vladanja — ako ne upoštevamo dopolnilne novelarne zakonodaje — dovršil Justinijan, mu zagotavlja odlično mesto v kulturni zgodovini človeštva; kot kodifikatorja bi mogli z njim vzporejati morda še Hammurabija in Napoleona I. Posebno občudovanje in hvaležnost romanistov pa zasluži njegov smisel za antične vrednote. V času, ko zapadnega cesarstva ni več, odredi na grških tleh latinsko kodifikacijo,³⁰ s točno navedbo imen in del klasičnih juristov, iz katerih so prevzeti posamezni fragmenti v digeste in nam s tem šele omogoča študij klasičnega prava in spoznavanje posameznih klasikov. Justinijanove zasluge se danes podcenjujejo. V času, ko veljajo vsa stremljenja skoro izključno odkrivanju interpolacij, je on pravi pravcati »*capere emissarius*«, ki se mu pripisujejo vsi formalni in juristični nedostatki v digestah. Ko bodo interpolacijska raziskovanja v glavnem dovršena, bo šele možno presoditi tudi celotno delo ter Justinijanove in Tribonijanove zasluge pravično oceniti; ni dvoma, da bo tedaj splošna sodba o Justinijanovem delu ugodnejša.

Z Justinijanovo kodifikacijo je končan razvoj rimskega prava. Romanista zanima le še vprašanje, kdaj, v kateri obliki in v koliki meri je »*ius perenne gentium*« vplivalo na pravni razvoj modernega kulturnega sveta.

Vzhod in zapad sta hodila svoja pota. V grškem, vzhodnem cesarstvu³¹ latinsko pisani, za prakso premalo pregledni zakonik ni ostal dolgo v veljavi; z isavriškimi cesarji se prično uvajati grški zakoniki: (Ἐκλογή, Νόμος γεωργικός i. dr.). Bazilij Maceđonski in Leon VI. Modri (886.—911.) pa se vrnete nazaj k Justinianu, dasi je jezik njihovih zbirk, med katerimi so najpomembnejše Bazilike (Τὰ Βασιλικά), grški. Vse navedene zbirke so za nas zelo važne, ker so odločilno vplivale na pravni razvoj južnih Slovanov in zlasti na Dušanov zakonik.

³⁰ Pomisliti je treba, da je velika večina novel pisana že grško, kar kaže, kako zelo je tudi v javnem življenju grščina izpodrinila latinščino.

³¹ Prim. glede razdobij W e n g e r, v *Byzantinische Zeitschrift*, 27 B., Leipzig 1927, str. 407—419, zlasti str. 408 ss.

Na zapadu je našlo po končanem preseljevanju narodov rimsko pravo v bolonjski šoli glósatorjev novo žarišče. Ko je gospodarski napredek to zahteval, so z zdravim instinktom evropski narodi sprejeli rimsko pravo, po večini v obliki Justinijanove kodifikacije.³² Pa tudi tam, kjer do formalne recepcije ni prišlo, je imelo rimsko zasebno pravo pomemben vpliv.³³ Ko so od konca XVIII. stoletja dalje nastale na državnih teritorijih domače, nacionalne kodifikacije, tudi te niso mogle pogrešati neminljivih vrednot, ki jih vsebuje rimsko pravo. One so v svojem bistvu veren odsev domače romanistike takratne dobe in s tem so v pretežni meri v legislativni obliki zopet recipirale rimske pravne norme.

Od vzhoda in zapada je vplivalo rimsko pravo na naš, jugoslovanski pravni razvoj. Kakor smo dolžni, da sodelujemo pri vseh stremljenjih moderne romanistike, tako mora naša posebna ljubezen veljati postklasični in postjustinijanski dobi. Ugotoviti vezi, ki vodijo tu iz antike do naše dobe, je samo po sebi naša specialna naloga.

Ako končno upoštevamo, da je rimsko pravo danes še vedno ena izmed najjačjih vezi evropske kulturne skupnosti, da je skupni pravni jezik našega in večjega dela ameriškega kontinenta, postane jasno, da je njegov študij tudi najboljši uvod v primerjalno zasebno pravo. Rapidni tehnični napredek je omogočil, da so se v naši dobi gospodarsko in kulturno zblížali najbolj oddaljeni narodi in države. Iz tega dejstva porajajoče se potrebe silijo moderno civilistiko, da proučuje intenzivno tudi tuja zasebna prava. Najboljši ključ nudi za to spoznavanje pač rimsko pravo, ki je za imovinsko pravo navzlic posameznim razlikam dejansko še vedno *ius commune* formalno neodvisnih pravnih redov različnih držav.

Mirno bomo tako pritrdili izreku visokega sodnika južnoafriške unije, Kotzéja, ki je, poznavajoč iz lastne prakse an-

³² O vzrokih recepcije rimskega prava prim. K r e k, Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj, v Zborniku znanstv. razprav, I, str. 119 ss.

³³ K r e k, l. c., str. 123 ss. op. 3 a; glede vplivov rimskega zasebnega prava na angleško prim. zlasti W i l k e, Römischrechtliche Einflüsse auf die Rechtsentwicklung im britischen Weltreich, v Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, XX, str. 293 ss.

gleško in rimsko pravo, dejal, da pomena študija rimskega prava ni mogoče precenjevati.³⁴

Vprašanje omilitve in poostritve kazni po novem kazenskem zakoniku.

Dr. Metod Dolenc

I. Uvod. Velika strogost kazenskih postavk po avstrijskem kaz. zak. se je v praksi spričo ustanovljene izredne pravice zljajševanja kazni (§§ 54 in 266 k. z., § 338 k. pr. r.) obrnila takorekoč v nasprotno smer. Sodniki so, — če le mogoče, — izkonstruirali olajševalne okolnosti, pa vedno domnevali, da se bo obsojenec »tudi ob manjši kazni poboljšal«, ter izrekli skoraj redno kazni daleč izpod najnižje mere kazenskega postavka. Razen tega so imeli sodniki pravico, da so smeli skrajšati kazni na prostosti, kjer niso bile preko pet let zagrožene, v prilog boljšega preživljanja obsojenčeve rodbine (§ 55 k. z.), oziroma obsojenca samega ali njegove rodbine (§ 260 b). Izprememba kazni na prostosti pa še ni smela izreči poljubno v katerokoli vrsto, ampak v omejenem okviru. Samo za eno stopnjo milejše kazensko sredstvo je bilo dovoljeno, toda za hudodelstva ne izpod ječe. Poostritev kazni preko kazni, odrejene od zakona, je bila izključena. Kazenski zakoni bivše Avstrije niso nikjer nobenega takega primera ustanovili. Šele z uvedbo splošnega dela srbijanskega kazenskega zakonika za presojo zločinov po zakonu o zaščiti javnega reda in varnosti v državi z dne 2. avgusta 1921 so se sodniki v Sloveniji seznanili s takim institutom (§§ 71, 72 srb. kaz. zak.).

V praksi bo po novem kazenskem zakoniku pravno stanje korenito izpremenjeno. Mislimo, da ne bo odveč, če podamo v naslednjem sistematičen pregled vseh določb, ki se tičejo omilitve in po-

³⁴ »The basis of all is the study of the Roman law the importance of which cannot be overrated.« Citat pri Levyju v SZ 47, str. 543.